

РИМСЬКЕ ПРАВО ТА СУЧАСНІСТЬ ОЧИМА НАУКОВЦІВ-ПОЧАТКІВЦІВ

ПІДСЕКЦІЯ 1.

Голубєва Анастасія Василівна,

студентка 4-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції

Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – асистент Фасій Б.В.

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ В РИМСЬКОМУ ПРАВІ

Договірні та позадоговірні зобов'язання є важливим інститутом зобов'язального права в сучасному цивільному законодавстві України. Дослідженням розвитку інституту зобов'язань в римському праві займалося багато вітчизняних та зарубіжних науковців, які виробили та сформулювали цілу систему загальновизнаних формальних понять, правових ідей та теорій, що проливають світло на визначення правового статусу та ролі цих зобов'язань у Стародавньому Римі [1, с. 219].

Проте предметом їхньої тривалих дискусій стало питання первинності зобов'язань, які, у свою чергу, виникали як на основі договору, так і з делікту (правопорушення). Науковці до цього часу не дійшли до спільного знаменника в спірному питанні, оскільки кожний із них висуває цілу низку аргументів на користь тієї чи іншої гіпотези.

Подальший розвиток зобов'язальних відносин, не пов'язаних договором між сторонами, спонукає до спроби проведення більш досконалої систематизації. Коли юрист Гай вказував на інші види підстав, він констатував факт існування зобов'язань, що з одного боку не є договірними, а з другого – не можуть бути віднесені до деліктів. Варто зауважити, що в Інституціях Юстиніана відбувається подальше вдосконалення систематизації зобов'язань, де джерела зобов'язальних правовідносин поділяються на чотири категорії: з контракту (ex contracu), ніби з контракту (quasi ex contracu), з делікту (ex delicto), ніби з делікту (quasi ex delicto) [2, с. 429].

Незважаючи на таку недосконалість і відсутність чіткості визначень нових понять, на відмінну від договорів і деліктів, важко не помітити деякі позитивні фактори. На основі цього розподілу відбувається повне трактується, виключно, як такі, що виникли на підставі договору. Всі інші зобов'язальні

правовідносини, що залишилися за межами класичного розподілу, почали розглядатись, як нові категорії Розподіл зобов'язань на чотири частини закріпився на тривалий час в правових системах Західної Європи та повторюється в Кодексі Наполеона 1804 року. Це підтверджує повноту і доцільність такого поділу, в якому простежується виділення нових категорій, що не пов'язані з договірними відносинами.

Погляди вітчизняних та зарубіжних вчених-романістів з приводу підґрунтя виникнення зобов'язань в римському праві розділились на декілька напрямів. Одні науковці дотримується теорії зміст якої полягає в тому, що зобов'язання в римському праві виникло на основі незаконного акту делікту [3, с. 427]. У той час, італійський вчений Дженнаро Франчозі вважає, що договірні та позадоговірні зобов'язання в римському архаїчному суспільстві співіснували паралельно. Проте його співвітчизник Чезаре Санфіліппо зайняв сторонню позицію у цій дискусії.

У фіксованих джерелах римського права вбачалась відповідальність за вчинення злочинів, варто зазначити, що особливістю такої відповідальності було те, що вона мала виключно фізичний характер. Потерпілий не мав права на матеріальне відшкодування заподіяних йому збитків, тому можна вважати, що і зобов'язальних правовідносин, як таких, між ним і правопорушником не виникало. Вивчення та аналіз спеціальної юридичної літератури, предметом дослідження якої було визначення первинності зобов'язань з договору чи/або з правопорушення, дає мотивовані підстави вважати, що договірні зобов'язання виникли та набули відповідного практичного застосування раніше позадоговірних зобов'язань. З початку правопорушення не були правовою основою для виникнення будь-яких зобов'язань, оскільки правопорушення на ранньому етапі розвитку римського неписаного права не мали зобов'язального характеру. Першим кроком у формуванні деліктних зобов'язань було застосування примірного договору – композиції. Відповідно до цього договору, потерпіла сторона відмовлялася від кровної помсти, а делінквент обіцяв надати певне матеріальне зобов'язання. Проте підставою для виникнення зобов'язання є не безпосередньо сам делікт, а договір про примирення, тому в даному випадку не варто говорити про виникнення позадоговірних зобов'язань. За умови не досягнення компромісу між сторонами деліктних правовідносин діяв принцип кровної помсти, наступним етапом у процесі становлення позадоговірних зобов'язань була заборона кровної помсти на підставі правових норм, а також встановлення матеріальної виплати, яку повинен здійснити правопорушник чи делінквент на користь потерпілої сторони. Виникнення зобов'язань у даному випадку пов'язано зі скоєнням делікту і не потребувало досягнення певної угоди між суб'єктами відповідних правовідносин.

Отже, з цього часу ми можемо розглядати делікт як джерело позадоговірного зобов'язання, що існує в римському приватному праві поряд з договірними зобов'язаннями. На формування двох головних джерел виникнення зобов'язань у римському праві прямо вказує юрист Гай, що основний поділ зобов'язань зводиться до двох видів, а саме всяке зобов'язання виникає або із контракту, або ж із делікту. Таку періодизацію Гай називає основною, вказуючи на її значущість, або ж, можливо, на первинність.

На мою думку, запропонована періодизація відображає початковий етап в розвитку систематизації зобов'язальних правовідносин, тому не дає повної та вичерпної інформації про види існуючих зобов'язань. Відповідний розподіл зобов'язань, ймовірно, відбувся в середині першого століття до н. е. і відповідав поділу персональних позовів на майнові та штрафні. Всі ситуації, пов'язані із виникненням зобов'язань на основі правомірних дій (що не пов'язані з деліктами), об'єднуються терміном *contractus*. Останній є актом, що виникає в результаті вільного співробітництва суб'єктів, направленою на встановлення особистого зв'язку, врегульованого нормами права. Це є додатковим підтвердженням того, що спочатку зобов'язальні правовідносини пов'язувалися з договірними відносинами та всі випадки правомірних зобов'язань зараховувались до договірних.

Головним критерієм класифікації зобов'язань був їх розподіл на правомірні та неправомірні. У письмових джерелах римського права термін *contractus* використовувався до зобов'язань, що виникають на підставі правовідносин, не пов'язаних з договором, як ведення чужих справ без доручення, заповідальний відказ, спільна власність, опіка тощо. Наступним етапом формування визначення зобов'язань є їх розподіл на три категорії: з контракту, з делікту, з різного виду підстав.

Подаючи перелік випадків зобов'язань з різних видів підстав, Гай називає ведення чужих справ без доручення, опіку, відмову по заповіту із зобов'язальним ефектом. В іншому творі Гая зафіксовано аналіз зобов'язання з підстав виплати не заборгованого, яке він відділяє від договірних правовідносин.

Цей вид позадоговірних зобов'язань має дещо відмінну природу від трьох попередніх, підставою його виникнення є неправомірні дії, що не відносяться до деліктів. Позадоговірні відносини, що виникали зі сплати не заборгованого, попри їх виникнення на підставі неправомірних дій, ми також можемо віднести до категорії зобов'язань з різного виду підстав. Остання категорія зобов'язань утворюється шляхом виокремлення із договірних правовідносин. Ймовірно, що це пов'язано зі зміною розуміння терміну

contractus – відбувається його звуження, він трактується, виключно, як згода між двома сторонами, досягнута в певній, чітко визначеній, формі.

Отже, сам процес формування позадоговірних зобов'язань був досить тривалим, оскільки безпосередньо пов'язаний зі становленням та розвитком римської держави. Важливим залишається той факт, що договірні зобов'язання виникли та набули відповідного практичного застосування раніше позадоговірних зобов'язань. З початку правопорушення не були правовою підставою для виникнення позадоговірних зобов'язань. З підстав кровної помсти та встановленням матеріальної виплати, на підставі правових норм, делікт стає джерелом позадоговірних зобов'язань. Надалі з розподілом зобов'язань на три види (з контракту, з делікту, з різного виду підстав) відбувається формування двох категорій позадоговірних зобов'язань: одна з них пов'язана з класичними правопорушеннями – деліктами, а інша – з правомірними діями.

Література:

1. Новицкий И. Б. Основы римского гражданского права. Учебник для вузов. Лекции. – М.: Изд-во «Зерцало», 2000. -400 с.
2. Підпригора О. А. Римське приватне право: Підручник для студентів юрид. спец. вищих навч. закладів: Вид. 3-є, перероб. та доп. – К.: Видавничий Дім «Ін -Юре», 2001.- 440 с.
3. Харитонов Е.О. Основы римского частного права. – Ростов: Изд-во «Феникс», 1999. – 416 с.

П'ятіна Анастасія Ігорівна,

*студент-магістр юридичного факультету Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна*

Науковий керівник: к.ю.н., доцент Гужва А.М.

ПОНЯТТЯ «DOLUS» В РИМСЬКОМУ ПРАВІ. СПІВВІДНОШЕННЯ DOLUS ТА DOLUSMALUS

Одним з основних критеріїв дійсності правочину є відповідність волі особи її волевиявленню. Внаслідок цього, пороки волі є поширеними підставами для визнання недійсними правочинів. Серед таких вад волі особливе місце займає «обман», який в римському праві є також деліктом.

Обман при вчиненні правочину розглядався в працях таких вчених-романістів як Д. В. Дождев, С. А. Муромцев, Г.С. Фельдштейн, Р. Циммерманн та інших. При дослідженні заявленої теми використані праці Марка Тулія Цицерона, «Інституції» Гая та «Дигести» Юстиніана.